

I N M E M O R I A M

Józef Morzy (10 VIII 1921-16 X 2011) – badaczowie dziejów Europy Wschodniej

Józef Morzy urodził się 10 sierpnia 1921 r. w Łopuszu (powiat Bielsk Podlaski), w zubożalej rodzinie szlachty zagrodowej o tradycjach niepodległościowych¹. Ojciec Stanisław Morzy był uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej (1920 r.) i na cześć Naczelnego Wodza marszałka Józefa Piłsudskiego (1867-1935) dał synowi jego imię. Matka Władysława z Mieczkowskich zajmowała się prowadzeniem domu i wychowaniem dzieci. Rodzina przeprowadziła się do Brodnicy nad Drwęcą w województwie pomorskim, gdzie jego ojciec uzyskał pohakatowskie (poniemieckie) gospodarstwo rolne jako żołnierz-osadnik. Józef rozpoczął naukę w szkole powszechnej, a w 1935 r. w gimnazjum w Brodnicy. Trudne warunki materialne rodziny zmusiły go do przeniesienia się do średniej szkoły rolniczej w Brodnicy, w której w maju 1939 r. uzyskał małą maturę. W czerwcu 1939 r. jako ochotnik wstąpił do 67 pułku piechoty i w Armii Pomorze walczył w wojnie niemiecko-polskiej. Następnie przebywał w Stalagu w Prusach Wschodnich, a od 1943 r. był robotnikiem przymusowym w Trzeciej Rzeszy (wykonując niewolniczą pracę i będąc źle traktowanym przez okupanta – stracił wiarę i stał się bezwyznaniowy). Po wojnie wrócił do kraju i włączył się w jego odbudowę. Pracował jako milicjant w Brodnicy i Gdańsku, w Oddziale Lotnym Służby Ochrony Kolei, a następnie w Służbie Ruchu PKP jako zawiadowca stacji w Starogardzie Gdańskim nad rzeką Wierzycą. Równocześnie w Gdańsku – zaocznie – ukończył szkołę średnią dla pracujących i w 1949 r. zdał dużą maturę, rozpoczynając następnie studia niestacjonarne na Politechnice Gdańskiej. Tam został wytypowany na studia do ZSRR, gdzie w latach 1950-1955 ukończył historię na Uniwersytecie im. Łomonosowa w Moskwie. W Moskwie poznał studentkę rusycystyki Olgę Czuwierinę (ur. 1930), z którą ożenił się w 1954 r. i miał dwóch synów: Tadeusza (profesora zwyczajnego Politechniki Poznańskiej) i Aleksandra (etnologa, pracującego w Paryżu)².

W 1955 r. z nakazu pracy skierowany został jako asystent³ (następnie był starszym asystentem)⁴ do Katedry Historii Narodów ZSRR Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM), kierowanej przez najwybitniejszego historyka polskiego w XX w. – prof. Henryka Łowmiańskiego (1898-1984)⁵. Żona Olga została zaś lektorem języka rosyjskiego w Studium Języków Obcych UAM⁶.

¹ Rodzina Morzy to szlachta zagrodowa wywodząca się ze wsi Morze na Podlasiu.

² Józef Morzy (życiorys), [w:] *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1969/70-1971/72 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, Poznań 1975, s. 252-253.

³ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1955/1956 za rektoratu prof. dra Jerzego Suszko*, Poznań 1957, s. 95; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1956/1957 za rektoratu prof. dra Alfonsa Klafkowskiego*, Poznań 1958, s. 129.

⁴ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1957/1958 za rektoratu prof. dra Alfonsa Klafkowskiego*, Poznań 1960, s. 122.

⁵ G. Labuda, *Wspomnienie pośmiertne. Dzieło życiowe Henryka Łowmiańskiego*, „Roczniki Historyczne”, t. 52, 1986, s. 245-248; J. Ochmański, *Henryk Łowmiański*, [w:] *Wybitni historycy wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1989, s. 391-405 (wyd. II, Poznań 2010, s. 467-485); D. Matelski, *Henryk Łowmiański (1898-1984). Wspomnienie*, „Gazeta Wyborcza Poznań”, nr 209 (4621) z 6 września 2004, s. 8.

⁶ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1972/73-1974/75 za rektoratu prof. dra habil. Benona Miśkiewicza*, Poznań 1976, s. 243; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1975-1978 za rektoratu prof. dra habil. Benona Miśkiewicza*, Poznań 1979, s. 282;

Uczęszczał na seminarium doktorskie Mistrza Łowmiańskiego⁷ razem z profesorami: Stanisławem Alexandrowiczem (ur. 1931)⁸, Jerzym Ochmańskim (1933-1996)⁹, Barbarą Topolską (ur. 1938)¹⁰, Marcelim Kosmanem (ur. 1940)¹¹ i Arturem Kijasem (ur. 1940)¹². Prowadził badania źródłowe w archiwach Mińska, Wilna i Moskwy¹³.

Swoje zainteresowania naukowe z okresu studiów w Moskwie początkowo kontynuował w Poznaniu, skupiając się na powstaniu dekabrystów z 1825 r.¹⁴, a następnie na funkcjonowaniu gospodarki Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁵ oraz Europy Wschodniej¹⁶. Opracował dzieje cechów wileńskich¹⁷, o których Mistrz Łowmiański pisał: „...J. Morzy ujął na tle porównawczym kwestię genezy wileńskich statutów cechowych do analogicznych statu-

Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1978/79-1980/81 za rektoratu prof. dra hab. Benona Miśkiewicza, Poznań 1983, s. 259; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1984/1985-1986/87. Część I: 1 września 1984-30 listopada 1985* [za rektoratu prof. dr hab. Franciszka Kaczmarka], Poznań 1999, s. 152.

⁷ http://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_%C5%81owmia%C5%84ski (data dostępu: 11.11.2011).

⁸ Zob. Stanisław Alexandrowicz, [w:] *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945-2004. Materiały do biografii*, red. S. Kalebka, Toruń 2006, s. 64-65.

⁹ Zob. Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku. *Studia ofiarowane prof. dr. hab. Jerzemu Ochmańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. G. Błaszczyk, A. Kijas, Poznań 1994; D. Matelski, *Prof. Jerzy Ochmański (1933-1996)*, „Kwartalnik Historyczny”, R. CIV, 1997, nr 2, s. 173-174; *idem*, *Prof. Jerzy Ochmański (1933-1996)*, „Studia Historyczne” R. XL, 1997, nr 1 (156), s. 144-145; *idem*, *Prof. Jerzy Ochmański (1933-1996)*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny”, R. IV, 1996, 1997, nr 4, s. 210-211; K. Pietkiewicz, *Profesor Jerzy Ochmański (4 grudnia 1933-15 czerwca 1996)*, „Lituanos-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, t. 7, 1997, s. 3-16; G. Błaszczyk, *Jerzy Ochmański 1933-1996*, [w:] *Wybitni historycy Wielkopolscy*, red. J. Strzelczyk, wyd. II, Poznań 2010, s. 615-631.

¹⁰ Zob. *Młodsza Europa – od średniowiecza do współczesności. Prace ofiarowane profesor Marii Barbarze Piechowiak-Topolskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Jurkiewicz, R. M. Józefiak, W. Strzyżewski, Zielona Góra 2008.

¹¹ Zob. Marceli Kosman, [w:] *Złota Księga Nauki Polskiej 2000. Naukowcy przełomu wieków*, red. K. Pikoń, Gliwice 2001, s. 237; *Przez Kresy i historię po obrzeża polityki. Księga dedykowana Profesorowi Marcelemu Kosmanowi z okazji 70. urodzin i Jubileuszu 50-lecia pracy nauczyciela, pedagoga i wychowawcy*, red. I. Hofman, W. Maguś, Toruń 2011.

¹² Zob. W. Sliwowska, *Słownik Polaków w Rosji Artura Kijasa*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 110, 2003, nr 2, s. 141-146; *Studia z dziejów Europy Wschodniej. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Arturowi Kijasowi w 70. rocznicę urodzin*, red. G. Błaszczyk, P. Kraszewski, Poznań 2010.

¹³ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1959/1962 za rektoratu prof. dra Alfonsa Klafkowskiego*, Poznań 1963, s. 157 i 191; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1962/63-1964/65 za rektoratu prof. dra Gerarda Labudy*, Poznań 1967, s. 227.

¹⁴ Z tej tematyki zamieścił recenzje: M. J. Baranowska, *Dekabrist Nikołaj Bestużew*, Moskwa 1954, „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XVIII, 1956, s. 389-393; *Oczerki iz istorii dwiżenija dekabristow*, Moskwa 1954, „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XVIII, 1956, s. 394-398; *Vosstanie dekabristow*, t. XI, Moskwa 1954, „Studia Źródłoznawcze”, 1958, t. III, s. 294-295; *Dekabristy. Novye materialy*, Moskwa 1954, „Studia Źródłoznawcze”, 1958, t. III, s. 295-296.

¹⁵ Z tej tematyki zamieścił recenzje: N. L. Rubinstein, *Selskoe chozjajstwo Rossii vo vtoroj połovine XVIII v.*, Moskwa 1957, „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XXII, 1961, s. 173-174; *Lietuvos valstiečių ir miestėlėnų ginčai su dvarų valdytojais*, Vol. I: *XVI-XVII amžiai*. Susarė: K. Jablonskis, Vilnius 1959, ss. 366, „Studia Źródłoznawcze”, t. VI, 1961, s. 173-174; *Belorussija w epochu feodalizma*, t. I, Mińsk 1959, „Studia Źródłoznawcze”, t. VI, 1961, s. 174-175; *Statut Velikogo Knjażestwa Litovskogo 1529 g.*, Mińsk 1960, ss. 254, „Studia Źródłoznawcze”, t. VI, 1961, s. 204-205; V. Ivanovič Meleško, *O trgovle i trgovych svjazjach Mohileva v XVII v.*, Mińsk 1956, „Trudy Instituta Istorii Akademii Nauk BSSR”, vyp. 3, Mińsk 1958, s. 342-345; E. P. Slossberg, *K voprosu ob izmenenii feodalnoj renty v Belorussii XVII-XVIII vekov*, [w:] *Eżegodnik po agrarnoj istorii vostočnoj Evropy 1958 g.*, Tallin 1959, s. 105-127, „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XXII, 1962, s. 300-302.

¹⁶ Z tej tematyki zamieścił recenzje: *Eżegodnik po agrarnoj istorii vostočnoj Evropy 1958 g.*, Tallin 1959, „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XXII, 1962, s. 282-290.

¹⁷ J. Morzy, *Geneza i rozwój cechów wileńskich do końca XVIII wieku*, „Zeszyty Naukowe UAM. Historia”, Poznań 1959, z. 4, s. 3-93.

tów innych miast, w szczególności Krakowa, w ten sposób wyjaśniając wpływ recepcji na kształtowanie życia cechowego w Wilnie, [...] potraktował powstanie ustroju cechowego jako wynik rozwoju gospodarczego miasta”, przez co „...wyłonił się plastyczny obraz tak ważnego elementu życia miejskiego, jakim były cechy w ich dynamicznym rozwoju”¹⁸.

W dniu 30 czerwca 1962 r. doktoryzował się na podstawie pracy „Zaludnienie Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego regres w wieku XVII” (Poznań 1962, maszynopis, ss. 925)¹⁹, która została wysoko oceniona przez recenzentów – prof. zwyczajnych Juliusza Bardacha (1914-2010)²⁰ i Leonida Żytkowicza (1910-1991)²¹. Promotor zaś o rozprawie pisał, że: „... autor pierwszy wykorzystał jako źródła obliczenia ludności Litwy i Białorusi tej doby, materiały, zawarte w inwentarzach majątkowych, a ponieważ źródła operowały pojęciem dymu, a nie głów ludności, przeprowadził skomplikowane badania nad rozmiarami zaludnienia tej jednostki gospodarczej. Na tej drodze dokonał oszacowania zaludnienia Wielkiego Księstwa Litewskiego najpierw około połowy XVII w. w jego momencie kulminacyjnym, a następnie w dobie regresu demograficznego będącego skutkiem wojen lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych tego stulecia. Umożliwiło to zarysowanie wahań demograficznych od połowy wieku XVII aż do końca XVIII stulecia”²². Kontynuując badania żony Mistrza – Marii Łowmiańskiej (1896-1962)²³ – ukazał, w oparciu o źródła białoruskie, litewskie i rosyjskie, grabież dóbr kultury i zniszczenia, jakie na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego dokonały wojska rosyjskie w latach 1654-1667²⁴.

W 1960 opublikował broszurę o postępowych tradycjach Polaków w XV-XVIII w.²⁵, a pięć lat później monografię o dziejach demograficznych Wielkiego Księstwa Litewskiego po najezdzie moskiewskim 1654/1655 r.²⁶, za którą otrzymał Nagrodę Indywidualną III Stopnia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego²⁷. Pisał także o zagadnieniach szkolnictwa wyższego²⁸.

¹⁸ Cyt. za: J. Bardach, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań 1988, s. 409.

¹⁹ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1959/1962 za rektoratu prof. dra Alfonsa Klafkowskiego*, s. 157 i 191; *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972, s. 598.

²⁰ Zob. *Dzieje kultury prawnej. Księga pamiątkowa Profesora Juliusza Bardacha w dziewięćdziesięciolecie urodzin*, red. A. Rosner, M. Wąsowicz, Warszawa 2004.

²¹ Zob. *Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, edycja 3, red. L. Mackiewicz, A. Żoła, Warszawa 1993, s. 863; *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 590; *Leonid Żytkowicz*, [w:] *Pracownicy nauki i dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945-1994*, s. 799-800 (fotografia na wkładce po s. 736).

²² Cyt. za: J. Bardach, *O dawnej i niedawnej Litwie*, s. 414.

²³ Zob. M. Łowmiańska, *Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku*, Wilno 1929 (przedruk: dwa doktoraty z Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie: Henryk Łowmiański, „Wchody miast litewskich”; Maria Łowmiańska: „Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku”, Poznań 2005).

²⁴ Zob. A. Rachuba, *Wilno pod okupacją moskiewską w latach 1655-1661*, „Lithuania”, 1994, nr 2-3 (11-12), s. 63-72; D. Matelski, *Grabież dóbr kultury w wojnach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569-1795)*, Poznań 2005; *idem*, *Grabież i restytucja polskich dóbr kultury od czasów nowożytnych do współczesnych*, t. I-II, Kraków 2006.

²⁵ J. Morzy, *Z rewolucyjnych i postępowych tradycji narodu polskiego. Wiek XV-XVIII*, Poznań 1960, ss. 28.

²⁶ *Idem*, *Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku*, Poznań 1965, ss. 405 (wydane jako nr 21 serii „Historia: Prace Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM”). W 1999 r. książka została wydana w obszernych fragmentach w Mińsku w języku białoruskim bez respektowania praw autorskich. Zob. http://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Morzy (data dostępu: 13.12.2011).

²⁷ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1965/66-1967/68 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, Poznań 1969, s. 718.

²⁸ J. Morzy, *Współzależność między wynikami egzaminów wstępnych a wynikami egzaminów w toku studiów na Wydziale Filozoficzno-Historycznego UAM*, [w:] *Sesja naukowa poświęcona dydaktyce i sprawom wychowawczym z I rokiem studiów – referaty i dyskusja*, Poznań 1964, s. 345-352.

Następnie Mistrz Łowmiański wyznaczył mu temat badawczy: Przemiany gospodarcze wsi białoruskiej w Nowogródzczyźnie w XVII-XVIII w.²⁹ Podjął On także prace nad skrypcem uniwersyteckim pt. „Historia Rosji i ZSRR 1861-1967”³⁰. Ostatecznie – wspólnie z prof. Jerzym Ochmańskim i doc. Arturem Kijasem – opublikował w 1984 r. *Zarys dziejów ZSRR*. „Byłoby to wielkie wydarzenie – pisał prof. Grzegorz Błaszczuk (ur. 1953) – gdyby nie ingerencja cenzury w tekst pracy, bądź co bądź, naukowej. Ingerencja była bolesna. Z opracowania usunięto bowiem wiele nazwisk, zwłaszcza działaczy kultury, którzy opuścili ZSRR i odmówili powrotu (jak np. Michaił Heller), bądź tych, których z ZSRR ekspulsowano (jak np. Aleksander Sołżenicyn czy Josif Brodski). Był to pierwszy w języku polskim zarys dziejów ZSRR, lecz niestety w tamtych czasach – w latach osiemdziesiątych – nie mógł być krytyczny czy choćby wobec tego państwa neutralny. W rezultacie, synteza dziejów ZSRR okazała się pracą okaleczoną”³¹. Rok później – wraz z doc. Zygmuntem Borasem (1928-2008) i doc. Zbigniewem Dworeckim (ur. 1932) – ogłosił drukiem pracę *Sulechów i okolice. Monografia historyczna* (Poznań 1985), która została przychylnie przyjęta przez lokalną społeczność.

Osobne zagadnienie stanowi zainteresowanie Józefa Morze go losami Polaków w Rosji carskiej i ZSRR. Przez lata robił On wypisy źródłowe do tego zagadnienia, które zwięźcił obszernym opracowaniem³², będącym ostatnią Jego publikacją. Ukazał w artykule losy trzeciego – po Rosjanach i Ukraińcach – pod względem liczebności narodu Imperium Rosyjskiego. Polacy stanowili aż 40% kolejarzy, 15% profesorów uniwersyteckich (z tej liczby wywodziło się aż 10% kadry profesorskiej założonego w 1919 r. Uniwersytetu Poznańskiego), kilka procent lekarzy, weterynarzy i aptekarzy. Do 1914 r. w armii carskiej służyło około 10 tys. oficerów zawodowych oraz około 150 tys. żołnierzy Polaków (w latach 1914-1915 liczba polskich rekrutów wzrosła do prawie 800 tys.), a polskiego pochodzenia było około 120 generałów (dla porównania w 1939 r. w Wojsku Polskim służyło zaledwie 97 generałów)³³. W 1921 r. spośród zweryfikowanych w Wojsku Polskim 143 generałów aż 65 (48,1%) pochodziło z armii rosyjskiej (dla porównania: 59, czyli 43,7% z armii austriackiej, 12 tj. 8,9% z legionów, 4, czyli 2,9% z armii Hallera, a zaledwie 3 tj. 2,2% z armii niemieckiej). Podobny procent był w Wojsku Polskim z 30 tys. oficerów – od chorążego do pułkownika – wywodzących się z armii carskiej. Do najbardziej znanych należeli: **generał pułkownik (broni)** Edmund Świdziński (1848-1919)³⁴; **generałowie porucznicy (dywizji)**: bracia Dowbor-Muśniccy – Konstanty (1857-1931, po 1919 r. adwokat w Warszawie)³⁵ i Józef (1867-1937, gen. broni WP); Eugeniusz de Henning-Michaelis

²⁹ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1965/66-1967/68 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 211, 248.

³⁰ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1968/69 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, Poznań 1969, s. 173; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1969/70-1971/72 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 248.

³¹ *Studia z dziejów Europy Wschodniej*, s. 6-7.

³² J. Morzy, *Udział Polaków w walce o władzę radziecką i w rozwoju ZSRR*, [w:] *Wielki Październik i Polacy*, red. J. Ochmański, Poznań 1987, s. 54-121.

³³ Zob. http://pl.wikipedia.org/wiki/Genera%C5%82owie_i_admira%C5%82owie_II_Rzeczypospolitej_w_II_wojnie_%C5%9Bwiatowej (data dostępu: 13.12.2011).

³⁴ Zob. J. Woyno, *Materiały archiwalne do dziejów polskich formacji wojskowych w Rosji (1914-1920)*, http://www.caw.wp.mil.pl/biuletyn/b25/b25_6.pdf (data dostępu: 13.12.2011).

³⁵ Od Romanowów otrzymał: Order św. Włodzimierza z Mieczami IV klasy (1904), Order św. Włodzimierza III klasy (1905), Order św. Anny z Mieczami II klasy (1906), Order św. Jerzego IV klasy (1907), Order św. Stanisława z Mieczami I klasy (1911), Order św. Anny z Mieczami I klasy (1915). Zob. Довбор-Муслицкий Константин Романович, [w:] *Русская армия в Первой мировой войне*, <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=1455> (data dostępu: 13.12.2011).

(1963-1939)³⁶, Aleksander Karnicki (1869-1942); **generałowie majorzy (brygady) awansowani na gen. dyw. WP:** Tadeusz Bylewski (1866-1939), Waław Iwaszkiewicz (1871-1922), Jan Jacyna (1864-1930)³⁷, Antoni Kaczyński (1874-1925), Józef Latour (1853-1933)³⁸, Józef Leśniewski (1867-1921), Antoni Listowski (1865-1927), Aleksander Osiniński (1870-1956), Gustaw Ostapowicz (1863-1941), Józef Szamota (1859-1942), Władysław Wejtko (1859-1933); **generałowie majorzy (brygady):** Aleksander Babiański (1853-1931, poseł do Trzeciej Dumy)³⁹, Stefan de Latour (1866-1923), Władysław Poklewski-Koziełł (1866-1921). **W 1917 r. w armii carskiej służyło prawie 600 pułkowników pochodzenia polskiego, wśród których byli m.in. późniejsi generałowie WP:** broni – Lucjan Żeligowski (1865-1947); dywizji – Marian Januszajtis (1889-1973), Kazimierz Pławski (1877-1969), Juliusz Rómmel (1881-1967), Józef Zajęc (1891-1963); brygady – Adam Bieliński (1868-1934), Jakub Bohusz-Szyszek (1855-1942), Mieczysław Boruta-Spiechowicz (1894-1985), Bolesław Jaźwiński (1882-1935), Gustaw Macewicz (1879-1933), Mieczysław Mackiewicz (1880-1954), Kazimierz Orlik-Łukoski (1890-1940), Franciszek Zieliński (1876-1954). W tej problematyce wyprzedził opracowania z lat III Rzeczypospolitej, pisane już bez ograniczeń cenzuralnych⁴⁰; np. pominięcie roku śmierci generałów umożliwiło J. Morzemu wymienienie Kazimierza Orlik-Łukoskiego, który został zamordowany w kwietniu 1940 r. w Charkowie.

Prace Józefa Morzego odznaczają się dość staranną formą literacką – nieco wzorowaną na Mistrzu Łowmiańskim – wnikliwą krytyką źródeł, a także solidną podstawą źródłową. Wniósł skromną ilościowo, ale wartościową cegiełkę do nauki historycznej w jej badaniach nad dziejami Europy Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Wielkiego Księstwa Litewskiego.

W roku akademickim 1961/62 jako młodszy pracownik nauki był członkiem Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM⁴¹. Od 1 września 1962 r. był adiunktem⁴², a od 28 marca 1969 r. docentem w Zakładzie Historii Narodów ZSRR⁴³. W latach 1969-1991 był członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii UAM i Rady Naukowej Wydziału Filozoficzno-Historycznego (od 1975 r. Wydziału Historycznego) UAM. W latach akademickich 1969-1973 prowadził Studium Zaoczne Historii UAM⁴⁴. W lipcu i sierpniu 1986 r. kierował objazdem naukowym studentów historii i archiwistyki do Kijowa, Charkowa i Moskwy, w którym uczestniczył m.in. niżej podpisany. W dniu 22 lipca w Kinoteatrze

³⁶ Od Romanowów otrzymał: Złotą szablę „Za Odwagę” (1915) i Order Orła Białego z Mieczami (1916), a w Polsce – Krzyż Walecznych (1920). Zob. H. P. Kosk, *Generalicja polska*, t. 2, Pruszków 2001.

³⁷ Zob. J. Jacyna, *30 lat w stolicy Rosji (1888-1918). Wspomnienia*, Warszawa 1926; *idem*, *W wolnej Polsce. Przeżycia (1918-1923)*, Warszawa 1927; *idem*, *Przed przełomem (1923-1926). Przeżycia*, Warszawa 1929; *idem*, *Wiosna (1918-1926)*, Warszawa 1931.

³⁸ Zob. Лятур Стефан Юлианович, [w:] *Русская армия в Первой мировой войне*, <http://www.grwar.ru/persons/persons.html?id=1330> (data dostępu: 13.12.2011).

³⁹ Zob. Cz. Brzoza, K. Stepan, *Posłowie polscy w parlamencie rosyjskim 1906-1917. Słownik biograficzny*. Warszawa 2001.

⁴⁰ Zob. T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski Niepodległej*, Warszawa 1991; P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918-1939*, Warszawa 1994; H. P. Kosk, *Generalicja polska*, t. 1-2, Pruszków 1998-2001.

⁴¹ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1959/1962 za rektoratu prof. dra Alfonsa Klafkowskiego*, s. 151.

⁴² *Ibidem*, s. 190 i 195; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1965/66-1967/68 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 210.

⁴³ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1968/69 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 147, 172 i 545.

⁴⁴ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1969/70-1971/72 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 206; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1972/73-1974/75 za rektoratu prof. dra habil. Benona Miśkiewicza*, s. 110.

„Poznań” w Charkowie – na prośbę dyrektora M. I. Chodkiewicza – wygłosił w j. rosyjskim referat o sytuacji społeczno-politycznej w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu. Gdy omawiał nadużycia ekipy Gierka i ich internowanie w stanie wojennym – wprowadził w osłupienie gospodarzy – a przez kilkuset słuchaczy został nagrodzony oklaskami.

Wygłaszał odczyty naukowe, m.in. dla Koła Przyjaciół Litwy przy TPPR w Poznaniu oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego⁴⁵. Udzielał także wywiadów prasowych⁴⁶. Wypromował jednego doktora (Jacek Kuszłejko, *Polskie księgarnie w Rosji od końca XIX wieku do 1920 roku*, obrona w styczniu 1989 r.) i ponad 200 magistrów, z których Andrzej Furier (ur. 1960) w 2010 r. uzyskał tytuł profesora nauk historycznych⁴⁷. Za osiągnięcia dydaktyczne trzykrotnie był wyróżniony nagrodą Ministra Szkolnictwa Wyższego i Oświaty⁴⁸, a także nagrodami Rektora UAM.

Był działaczem Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP) na UAM. Członkiem PPR i PZPR⁴⁹, w latach 1962-1966 sekretarzem Komitetu Uczelnianego na UAM⁵⁰, a następnie do 1969 r. sekretarzem POP na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM⁵¹. W grudniu 1982 r. był współzałożycielem Związku Zawodowego Pracowników Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu⁵², gdzie kierował do 1987 r. Komisją Socjalną⁵³.

Nie umiał zabiegać o zaszczyty dla siebie. Za działalność społeczną, dydaktyczną i naukową odznaczony został Złotym Krzyżem Zasługi (1969)⁵⁴, Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1988)⁵⁵, a także Złotą Odznaką im. Janka Krasickiego, Odznaką Honorową Miasta Poznania, Złotą Odznaką „Gryfa Pomorskiego” i Złotą Odznaką Honorową TPPR⁵⁶ oraz – na krótko przed emeryturą – Złotą Odznaką ZNP⁵⁷.

⁴⁵ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1962/63-1964/65 za rektoratu prof. dra Gerarda Labudy*, s. 228.

⁴⁶ *Uczy, pomaga, wychowuje... Z dr. Józefem Morzym rozmawiał Tadeusz Malinowski*, „Gazeta Poznańska”, nr 268 z 11 listopada 1964 roku.

⁴⁷ Zob. <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/ludzieNauki?rtype=opis&lang=pl&objectId=11180> (data dostępu: 13.12.2011).

⁴⁸ Józef Morzy (życiorys), [w:] *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1969/70-1971/72 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 252-253

⁴⁹ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1959/1962 za rektoratu prof. dra Alfonsa Klafkowskiego*, s. 163.

⁵⁰ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1962/63-1964/65 za rektoratu prof. dra Gerarda Labudy*, s. 598-599, 621 i 624; *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*, s. 688-689.

⁵¹ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1965/66-1967/68 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 148, 152, 212 i 684-685; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1968/69 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 172; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1969/70-1971/72 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 249 i 963.

⁵² *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1981/1982-1983/1984 [za rektoratu prof. dra hab. Janusza Ziółkowskiego (1 IX 1981-25 I 1982) i prof. dra Zbigniewa Radwańskiego (1 II 1982-31 VIII 1984)]*, Poznań 1987, s. 289.

⁵³ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1984/1985-1986/87. Część I: 1 września 1984-30 listopada 1985 [za rektoratu prof. dr hab. Franciszka Kaczmarka]*, s. 172-173; *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1984/1985-1986/87. Część II: 1 grudzień 1985-31 sierpień 1987 [za rektoratu prof. dr hab. Jacka Fisiaka]*, Poznań 1999, s. 195 i 197.

⁵⁴ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1968/69 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 142.

⁵⁵ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu lata akademickie 1987-1990 [za rektoratu prof. dra hab. Jacka Fisiaka (1 IX 1987-14 X 1988) i prof. dra hab. Bogdana Marcińca (18 XI 1988-30 XI 1990)]*, Poznań 1999, s. 163.

⁵⁶ Józef Morzy (życiorys), [w:] *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok akademicki 1969/70-1971/72 za rektoratu prof. dra Czesława Łuczaka*, s. 252-253.

⁵⁷ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu lata akademickie 1987-1990 [za rektoratu prof. dra hab. Jacka Fisiaka (1 IX 1987-14 X 1988) i prof. dra hab. Bogdana Marcińca (18 XI 1988-30 XI 1990)]*, s. 272.

W stan spoczynku przeszedł 31 grudnia 1991 roku⁵⁸. Nie zerwał jednak kontaktów z kolegami z Wydziału Historycznego UAM, których często odwiedzał w Collegium Historicum (aż do lipca 2011 r.). W 2001 r. Zakład Historii Europy Wschodniej Instytutu Historii UAM zorganizował uroczystość na Jego 80. urodziny, a w 2010 r. Instytut Wschodni UAM podczas konferencji międzynarodowej pt. „Trzecia Rzeczpospolita a Polonia i emigracja” uczcił Jego 90. urodziny, honorując albumem pt. *Ostatni car* z wpisami uczestników obrad⁵⁹. Czuł się doceniony przez młodsze pokolenie badaczy Europy Wschodniej na UAM. Był człowiekiem bardzo pogodnym i towarzyskim; rozmowy często przeplatał anegdotami i dowcipami. Lubił grę w brydża, uwielbiał przyrodę, dużo czasu spędzał w swoim letnim domku na wsi w Klotyldzinie koło Margonina, gdzie uprawiał ogródek oraz chętnie gościł znajomych i kolegów z rodzinami.

Zmarł w niedzielę 16 października 2011 r. w Poznaniu⁶⁰, nie doczekał kolejnej konferencji polonijnej organizowanej przez Instytut Wschodni UAM. Pochowany został w drugim dniu obrad konferencji – w piątek 21 października – na cmentarzu parafialnym w Tarnowie Podgórnym koło Poznania. Ceremonia miała charakter świecki. W obecności żony i synów z rodzinami oraz kilkudziesięciu osób z poznańskiego środowiska naukowego, nad grobem pożegnała zmarłego dr Genowefa Wojciech-Masłowska (ur. 1946), emerytowany wykładowca Instytutu Historii UAM, której opiekunem roku na studiach był Józef Morzy.

Dariusz Matelski
Instytut Wschodni UAM

Zdjęcie 1. Józef Morzy w Muzeum Wojskowym w Kijowie w lipcu 1986 r. (fot. ze zbiorów autora).

⁵⁸ *Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu lata akademickie 1990/1991-1992/1993 za rektora prof. dr. hab. Jerzego Fedorowskiego*, Poznań 1996, s. 167; *Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1956-2006*, Poznań 2006, s. 183.

⁵⁹ Zob. D. Matelski, K. Wasilewski, *Sprawozdanie z konferencji „Trzecia Rzeczpospolita a Polonia i emigracja” zorganizowanej 9-10 grudnia 2010 r. w Poznaniu*, „Rocznik Polsko-Polonijny”, 2011, nr 1, s. 295-297 (tam zdjęcie uczestników konferencji z Jubilatem).

⁶⁰ http://www.wspomnijbliskich.pl/11985255?s_source=ppwi_glos (data dostępu: 13.12.2011).

Zdjęcie 2. Józef Morzy ze studentami historii i archiwistyki przed Uniwersytetem Kijowskim w lipcu 1986 r. (fot. ze zbiorów autora).

Zdjęcie 3. 89. urodziny Józefa Morzego, 10 sierpnia 2010 r. w Klotyldzinie koło Margonina – od lewej siedzą: prof. Jan Jurkiewicz, doc. Józef Morzy, prof. Dariusz Matelski z żoną Anną, prof. Zbigniew Wielgosz (fot. ze zbiorów autora).

